

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑΣ & Μ.Μ.Ε.

ΜΑΘΗΜΑ : Ιδεολογία, κοινωνικές ταυτότητες και ΜΜΕ

ΔΙΔΑΣΚΩΝ: Λέκτορας Βασίλης Βαμβακάς

Ώρα μαθήματος:

Σύνοψη

Το μάθημα αυτό εξετάζει τα ΜΜΕ ως ένα προνομιακό πεδίο διερεύνησης των διεργασιών που διαμορφώνονται στο χώρο της ιδεολογίας και των κοινωνικών ταυτοτήτων. Μετά από μια επισκόπηση των εννοιών ιδεολογία/ταυτότητα μέσα από την κοινωνική θεωρία (από τις μετα-μαρξιστικές προσεγγίσεις μέχρι τις πιο σύγχρονες θεωρήσεις της υποκειμενικότητας) θα μελετηθεί ο ρόλος των ΜΜΕ στην αναπαραγωγή συγκεκριμένων κοινωνικών αναπαραστάσεων, προτύπων και υποκειμολογιών. Η διερεύνηση της σημασίας του στυλ, της πολιτισμικής διάκρισης και της καταναλωτικής συμπεριφοράς στα «πρότυπα» που προβάλλουν τα ΜΜΕ αποτελεί κεντρικό άξονα του μαθήματος.

Ιδιαίτερο ερευνητικό βάρος θα δοθεί στη μεταπολιτευτική Ελλάδα και στην εξιχνίαση της λειτουργίας των ΜΜΕ ανάμεσα στα ιδεολογικά δίπολα εκσυγχρονισμός/αρχαϊσμός, ελιτισμός/λαϊκισμός, κοσμοπολιτισμός/εθνικισμός, αυταρχισμός/φιλελευθερισμός. Κινηματογράφος, τηλεόραση, περιοδικός και ημερήσιος τύπος, μέσα κοινωνικής δικτύωσης και οποιοδήποτε μέσο εμπεριέχει εικονογραφικές δυνατότητες θα αποτελέσουν τις βασικές «πηγές» άντλησης παραδειγμάτων μελέτης και έρευνας στην προσπάθεια να κατανοηθεί ο τρόπος με τον οποίο συγκροτούνται στη δημόσια σφαίρα συγκεκριμένα στερεότυπα ή αμφίσημες ταυτότητες.

Στόχοι

α. Η κατανόηση της συμβολής των ΜΜΕ στην ενίσχυση ή αναίρεση όχι μόνο των «μεγάλων» ιδεολογιών αλλά και των καθημερινών τρόπων ατομικού και συλλογικού προσδιορισμού.

β. Η διερεύνηση των βασικών ιδεολογικών σχημάτων και κοινωνικών ταυτοτήτων που προβλήθηκαν ή στιγματίστηκαν από τα ΜΜΕ την περίοδο της μεταπολίτευσης

Αναλυτικό διάγραμμα μαθημάτων

1. Ιδεολογία, ταυτότητα: δύο έννοιες σε κρίση ή δύο κρίσιμοι όροι των κοινωνικών επιστημών;

Ενότητα Α: ΜΜΕ: μηχανισμοί επιβολής ή μέσα διάθλασης ιδεολογιών και ταυτοτήτων

2. Ψευδής συνείδηση, φετιχισμός, προπαγάνδα
3. Υποκειμενικότητα, φαντασιακό, ιδεολογική ηγεμονία
4. Μυθολογίες, στερεότυπα, κοινωνικές αναπαραστάσεις

Ενότητα Β: Νεωτερικές και μετα-νεωτερικές ταυτότητες στα ΜΜΕ

5. Καταναλωτισμός, ναρκισσισμός, μη-παθητικός δέκτης
6. Πολιτισμός, υποκειμολογίες, κοινωνική διάκριση και ταύτιση
7. Παιχνίδια ταυτότητας στην πανοπτική και ψηφιακή πραγματικότητα

Ενότητα Γ: Τρόποι έρευνας ζητημάτων ταυτότητας και ιδεολογίας στα ΜΜΕ

8. Έρευνα με επίκεντρο το κείμενο (σημειολογία, ανάλυση περιεχομένου, ανάλυση λόγου)
9. Έρευνα με επίκεντρο το κοινό (σπουδές πρόσληψης, εθνογραφική προσέγγιση)

Ενότητα Δ: Ταυτότητες και ετερότητες στη μεταπολιτευτική δημόσια σφαίρα

10. Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης: από την ιδεολογική στράτευση στο life style
11. Εκσυγχρονισμός και αρχαϊσμός
12. Ελιτισμός και λαϊκισμός
13. Κοσμοπολιτισμός και εθνικισμός/ρατσισμός

Ενδεικτική βιβλιογραφία

1. *Ιδεολογία, ταυτότητα: δύο έννοιες σε κρίση ή δύο κρίσιμοι όροι των κοινωνικών επιστημών;*
- Γ. Πλειός, *Ο λόγος της εικόνας. Ιδεολογία και πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2001 (κυρίως σελίδες 139-194)
- Κ. Δοξιάδης, *Υποκειμενικότητα και εξουσία: για τη θεωρία της ιδεολογίας*, Πλέθρον, Αθήνα, 1992, (κυρίως σελίδες 35-70)
- J.Fiske, *Η ανατομία του τηλεοπτικού λόγου*, Δρομέας, Αθήνα, 2000 (κυρίως σελίδες 63-130)

Ενότητα Α: ΜΜΕ: μηχανισμοί επιβολής ή μέσα διάθλασης ιδεολογιών και ταυτοτήτων

2. *Ψευδής συνείδηση, φетиχισμός, προπαγάνδα*
  - P. Brantlinger, *Άρτος και θεάματα*, Νησίδες, 1999
  - Χ.Κωνσταντινίδου «Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και η Παραγωγή Νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές – α' μέρος», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 2002: (ΕΚΚΕ), τχ. 108-109, σελ. 139-188 (<http://crete.academia.edu/ChristinaKonstantinidou/Papers/881142/> . . .)
  - Γ. Πασχαλίδης, «Η πολιτισμική ταυτότητα ως δικαίωμα και ως απειλή. Η διαλεκτική της ταυτότητας και η αμφιθυμία της κριτικής στο Χ.Κωσταντονόπουλος, Λ.Μαράτου-Αλιπράντη, Δ.Γερμανός, Θ.Οικονόμου (επιμ): «Εμείς» και οι «άλλοι» αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, ΕΚΚΕ, Τυπωθήτω, Αθήνα 1999, σσ.73-83.
3. *Υποκειμενικότητα, φαντασιακό, ιδεολογική ηγεμονία*
  - Λ.Αλτουσέρ, *Θέσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα 1990 (κυρίως σελίδες 69-121)
  - S.Hall, «Η επανακάλυψη της “ιδεολογίας”»: Η επάνοδος του απωθημένου στις μελέτες για τα μέσα» στο Μ.Κομνηνού - Χ.Λυριντζής (επιμ), *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1988, σσ.89-146
  - D. Howarth, *Η έννοια του λόγου*, Πολύτροπον, Αθήνα 2008.
4. *Μυθολογίες, στερεότυπα, κοινωνικές αναπαραστάσεις*
  - R.Barthes: *Μυθολογίες*, Ράππας, 1979
  - U.Eco, *Ο υπεράνθρωπος των Μαζών*, Γνώση, Αθήνα, 1988.

- J.Fiske, J.Hartley, *Η γλώσσα της τηλεόρασης*, Αιγόκερως, Αθήνα, 1992, (κυρίως σελίδες 93-100)
- Hall, Stuart (επιμ.) *Representation: cultural representations and signifying practices*, Sage, 1997.

Ενότητα Β: Νεωτερικές και μετα-νεωτερικές ταυτότητες στα ΜΜΕ

5. Καταναλωτισμός, ναρκισσισμός, μη-παθητικός δέκτης

- Z.Baumman, *Ζωή για κατανάλωση*, Πολύτροπον, Αθήνα 2008,(κυρίως σελίδες 109-150)
- C. Lash, *Η κουλτούρα του ναρκισσισμού*, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2008,
- G. Lipovetsky, *Η εποχή του κενού*, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2003 (κυρίως σελίδες 19-32)
- John Thompson, *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, (κυρίως σελίδες 339-380)

6. Πολιτισμός, υποκουλτούρες, κοινωνική διάκριση και ταύτιση

- D.Hebdidge, *Υποκουλτούρα: το νόημα του στυλ*, Γνώση, Αθήνα 1988.
- Πιερ Μπουρντιέ, *Η διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, Πατάκης, Αθήνα 2008

7. Παιχνίδια ταυτότητας στην πανοπτική και ψηφιακή πραγματικότητα

- Μ.Φουκώ, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής*, Ράππας, Αθήνα 1976 (κυρίως σσ.259-300)
- P.Levy, *Δυνητική πραγματικότητα*, Κριτική, Αθήνα, 1999
- Β. Βαμβακάς «Μέσα Μαζικής Επιτήρησης: Ασφαλής πραγματικότητα και οπτικοποιημένες ουτοπίες», *Περιοδικό Σύγχρονα Θέματα*, τ.83, 2003, σσ.13-15.

Ενότητα Γ: Τρόποι έρευνας ζητημάτων ταυτότητας και ιδεολογίας στα ΜΜΕ

8. Έρευνα με επίκεντρο το κείμενο (σημειολογία, ανάλυση περιεχομένου, ανάλυση λόγου)

- L. Phillips – M. W. Jorgensen, *Ανάλυση λόγου. Θεωρία και μέθοδος*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2009, (κυρίως σελίδες 17-54).
- J. Fiske, *Εισαγωγή στην επικοινωνία*, Αιγόκερως, Αθήνα, 1992 (κυρίως σελίδες 51-74 και 88-165)
- Κ. Γκέρατς “Αναπαράσταση και λαϊκή κουλτούρα”, στο J. Curran & M. Gurevitch (επιμ.) *ΜΜΕ και Κοινωνία*, Πατάκης, Αθήνα 2001, (σελίδες 373-392)

9. Έρευνα με επίκεντρο το κοινό (σπουδές πρόσληψης, εθνογραφική προσέγγιση)

- Μ. Μαδιανού, *Έθνος, ταυτότητες και τηλεόραση στη σύγχρονη Ελλάδα*, Πατάκης, Αθήνα, 2008 (κυρίως σελίδες 95-118)
- Τ. Κόρνερ, «Επανακτίμηση της πρόσληψης, στόχοι, έννοιες και μέθοδοι» στο J. Curran & M. Gurevitch (επιμ.) *ΜΜΕ και Κοινωνία*, Πατάκης, Αθήνα, 2001 (σελίδες 393-426)
- Χ. Κωνσταντινίδου, «Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και η Παραγωγή Νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές – β' μέρος», *Επιθεώρηση*

Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), 2003, τχ. 111-112, σελ. 193-265.
(<http://crete.academia.edu/ChristinaKonstantinidou/Papers/881166/> . -)

Ενότητα Δ: Ταυτότητες και ετερότητες στη μεταπολιτευτική δημόσια σφαίρα

10. Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης: από την ιδεολογική στράτευση στο *life style*

- Γ.Βούλγαρης, *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην παγκοσμιοποίηση*, Πόλις, Αθήνα, 2008 (κυρίως σελίδες 326-364)
- Β.Βαμβακάς, *Εκλογές και επικοινωνία στην Ελλάδα. Θέαμα και πολιτικότητα*, Σαββάλας, Αθήνα, 2006, (κυρίως σελίδες σσ. 295-315)

11. Εκσυγχρονισμός και αρχαϊσμός

- Νικηφόρος Διαμαντούρος, *Πολιτισμικός δυϊσμός και πολιτική αλλαγή στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2000
- Α. Πανταζόπουλος, *Η δημοκρατία της συγκίνησης. Ιμια-Οτσαλάν: αντικεκσυγχρονιστικές και εκσυγχρονιστικές τάσεις στο πολιτικό σύστημα*, Πόλις Αθήνα, 2002
- Β.Βαμβακάς, Παναγής Παναγιωτόπουλος: «Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικός εκσυγχρονισμός, πολιτικός αρχαϊσμός, πολιτιστικός πλουραλισμός», στο Β.Βαμβακάς, Π.Παναγιωτόπουλος (επιμ), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, το Πέρασμα, Αθήνα, 2010 σσ. xxix-lxxi

12. Ελιτισμός και λαϊκισμός

- Laclau, Ernesto, *Πολιτική και ιδεολογία στη μαρξιστική θεωρία: καπιταλισμός, λαϊκισμός, φασισμός*, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα, 1983
- Νίκος Δεμερτζής, Θάνος Λίποβατς, *Φθόνος και μνησικακία. Τα πάθη της ψυχής και κλειστή κοινωνία*, Πόλις, Αθήνα 2006
- Π.Παναγιωτόπουλος, «Κιτς. Κάτι το ωραίο: η καλαισθητική κρίση στο πεδίο του κοινωνικού ανταγωνισμού» στο Β.Βαμβακάς, Π.Παναγιωτόπουλος (επιμ), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, το Πέρασμα, Αθήνα, 2010 σσ. 267-271.

13. Κοσμοπολιτισμός και εθνικισμός/ρατσισμός

- Μ. Κοντοχρήστου (επιμ.), *Ταυτότητα και ΜΜΕ στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2007 (Μέρος Α και Γ),
- Σ. Φραγκονικολόπουλος, Γ.Πλειός, *Τα 'εθνικά θέματα' στη δίνη των ΜΜΕ. Το Μακεδονικό, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και το Κυπριακό στην τηλεόραση και τον Τύπο*, Σιδέρης, 2011.
- Χ. Κωνσταντινίδου, 2001: «Societal representations of crime. The criminality of albanian immigrants in Athens press», στο Η.-J. Alberecht, Α. Koukoutsaki, Τ. Serassis (eds) *Images of Crime, Representations of Crime and the Criminal in Science, the Arts and the Media*, Max-Planck – Institut fur Auslandsches und Internationales Strafrecht, Freiburg, σελίδες. 93-130.

Αξιολόγηση

Οι φοιτητές θα αξιολογηθούν με βάση την εκπόνηση μιας εργασίας καθώς και την προφορική της παρουσίαση κατά τη διάρκεια της εξεταστικής περιόδου.

Το περιεχόμενο της εργασίας θα πρέπει να αφορά τη γενικότερη προβληματική του μαθήματος και να επικεντρώνει σε μια μελέτη περίπτωσης η οποία θα εμπίπτει στη γενικότερη διερεύνηση του θέματος **«Αναπαραστάσεις και προσλήψεις της οικονομικής κρίσης στα ΜΜΕ»**. Ειδικότερα παραδείγματα θα προταθούν και θα συζητηθούν στο πρώτο εισαγωγικό μάθημα. Το οριστικό θέμα της εργασίας θα πρέπει να έχει επιλεχτεί και καθοριστεί σε συνεργασία με το διδάσκοντα πριν τις διακοπές του Πάσχα ώστε να υπάρχει ο επαρκής χρόνος για βιβλιογραφική και εμπειρική έρευνα.

Βασικά προαπαιτούμενα είναι:

- Η τήρηση της συγγραφικής δεοντολογίας (παραπομπές κλπ), η χρήση μιας συγκεκριμένης ερευνητικής μεθόδου (βλ. μαθήματα 8 & 9), η σαφής δομή και περιεκτική ανάλυση.
- Η έκταση να κυμαίνεται γύρω στις 5000 λέξεις
- Η επιλογή -σε συνεργασία με τον διδάσκοντα- κατάλληλης βιβλιογραφίας τόσο μέσα από τον ενδεικτικό κατάλογο (βλ. παραπάνω) όσο και από άλλες πηγές, ανάλογα με το συγκεκριμένο παράδειγμα μελέτης και τις ανάγκες του
- Η ηλεκτρονική υποβολή της εργασίας την ημέρα που θα γίνει και η προφορική παρουσίασή της (εντός της εξεταστικής περιόδου).